

UDK 316.334.55-057.875
378:2(497.5 Zagreb)"1874/1918"
303.023

10.53745/bs.96.1.1

Primljeno: 19. 9. 2025.

Prihvaćeno: 15. 1. 2026.

Izvorni znanstveni članak

© 2026 Biočić – Luetić, CC BY NC 4.0

Seljačka mladež na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu 1874. – 1918., s osobitim naglaskom na Bogoslovni fakultet*

**Peasant Youth at the Royal University of
Franz Joseph I in Zagreb in the period 1874 – 1918,
with Special Emphasis on the Faculty of Theology**

Ana Biočić¹

Tihana Luetić²

Sažetak

Socijalna slika studentske populacije Sveučilišta u Zagrebu u razdoblju od osnutka modernog sveučilišta 1874. godine do kraja Prvoga svjetskog rata pokazatelj je niza modernizacijskih procesa koji su zahvatili hrvatske zemlje krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Analizom studentskih upisnih listova (*nacionala*) za sva tri tadašnja fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – pravnog fakulteta (Pravo i državoslovni fakultet), teološkog fakulteta (Bogoslovni fakultet) i filozofskog fakulteta (Mudroslovni fakultet), koji su u kontinuitetu sačuvani u *Imenicima upisanih redovnih i izvanrednih slušača* u arhivu svakog pojedinog fakulteta, mogu se utvrditi promjene socijalne strukture cjelokupne studentske populacije u navedenom razdoblju, ali isto tako i promjene unutar studentske grupe koja je svojim porijeklom pripadala seljačkim zemljoradničkim obiteljima. Kao indikator modernizacije unutar samog seljačkog sloja pokazuje se i kretanje udjela upisane seoske djece na visokoškolske ustanove u Zagrebu te će se analizom kretanja postotnih udjela u cjelokupnom razdoblju moći utvrditi je li i u kojoj mjeri do modernizacije došlo. Poseban naglasak staviti će se na studente Bogoslovnog fakulteta, na kojem su studenti seljačkog porijekla bili upisani u najvišim postotcima te će se napra-

* Članak je nastao tijekom rada na projektu HRZZ IP-2022-10-5130, *Izvori za hrvatsku povijest – istraživanje, kritičko izdavanje i analiza*.

¹ Sveučilište u Zagrebu Katolički bogoslovni fakultet.

² Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

viti analiza njihove regionalne, jezične i vjerske strukture, prethodnog obrazovanja, stipendija i daljnjeg nastavka studiranja.

Ključne riječi: Sveučilište u Zagrebu, Bogoslovni fakultet, studenti, seljaštvo, kvantitativna analiza, 19. st., 20. st.

Abstract

The social picture of the student population of the University of Zagreb in the period from the foundation of the modern University in 1874 to the end of the First World War is an indicator of a series of modernization processes that affected the Croatian lands in the late 19th and early 20th centuries. By analysing the student enrolment forms (*nationals*) for each of the three faculties of the University of Zagreb of that time – Law (Faculty of Law and Political Science), Theology (Faculty of Theology) and Philosophy (Faculty of Philosophy), which are preserved in the *Directories of enrolled regular and extramural students* in the archives of each individual faculty, it is possible to determine changes in the social structure across the entire student population in the studied period, as well as changes within the student group that had originally belonged to peasant, agricultural families. The proportion of rural children attending Zagreb's higher education institutions is an indicator of modernization among the peasantry. It is feasible to establish whether and to what extent this occurred by analysing the distribution of percentage across the entire time frame. A special focus is given to the students at the Faculty of Theology, where the highest percentages of students came from peasant backgrounds. Their regional, linguistic, and religious background, prior education, scholarships, and length of study are analysed.

Key words: University of Zagreb, Faculty of Theology, students, peasantry, quantitative analysis, 19th century, 20th century

Uvod

U 19. stoljeću nagnuće za svećeničku službu dolazilo je iz različitih smjerova. O osobnim, odnosno duhovnim razlozima teško je govoriti, no pojedinci su bili svećeništvo također zbog dobrog obrazovanja ili statusa na župi. Za neke je biti župnik značilo napredovanje iz siromašnije u bogatiju župu, posljedično tomu neki su župnici dobivanjem službe napredovali na društvenoj ljestvici. S druge strane, neki župnici su, s obzirom na vlastito socijalno porijeklo, nazađovali. Uzevši u obzir navedeno, ne iznenađuje da su studenti iz nižih srednjih slojeva, obitelji poljoprivrednika i obrtnika, upisivali pretežno studij teologije i filozofije. Ljudi na selu su uklopili vjerska uvjerenja u svakodnevni život, primjerice uvjerenje da blagoslovi osiguravaju dobru žetvu ili pomoć od elementarnih nepogoda, ili korištenje blagdana za odmor od posla i za socijalizaciju

kroz druženja, a kada tomu još dodamo mogućnost napredovanja na društvenoj ljestvici, jasno je zašto je među svećenicima bio znatan broj sinova seljaka (Bowman 1999, 75-79). Kada razmotrimo primjer Bečkog sveučilišta i socijalno podrijetlo studenata teologije, medicine, prava i filozofije, dobivamo potvrdu te teze. Tako je na razmeđu 19. stoljeća, akademske godine 1859./1860., čak 49 % studenata iz seljačkih obitelji i 55 % studenta sinova samostalnih obrtnika upisalo filozofiju i teologiju na Bečkom sveučilištu. Na tom tragu su upisani studenti iz obitelji poljoprivrednika i obrtnika činili 70 % upisanih studenata teologije, 52 % studenata filozofije i 20 % studenata prava te 17 % studenata medicine. Krajem stoljeća na Bečkom sveučilištu trend se značajno promijenio. Studenti iz obitelji poljoprivrednika i obrtnika činili su svega 11 % upisanih na teološki studij, a 59 % upisanih na studij prava. Slična je situacija sa sinovima najamnih radnika, koji su također u većem postotku upisivali teologiju, a 1900-ih studenti iz obitelji najamnih radnika upisuju 56 % pravo, 29 % filozofiju i tek 6 % teologiju (Cohen 2015, 519-520).

Na tragu navedenog zanimljivo je razvidjeti slijedi li primjer studenata teologije na Sveučilištu u Zagrebu stereotipe o njihovu pretežno seljačkom podrijetlu. Cilj ovoga rada je istražiti prisutnost studenata seljačkog porijekla među sveučilišnom mladeži Sveučilišta u Zagrebu u zadnjoj četvrtini 19. i početkom 20. stoljeća s osobitim naglaskom na Bogoslovni fakultet. Hipoteza od koje polazimo u radu jest da je ta grupa studenata činila najveći udio studenata Bogoslovnog fakulteta, a namjeravamo ju dokazati kvantitativnom analizom svih upisanih studenata na Bogoslovni fakultet u razdoblju od osnutka modernog Sveučilišta u Zagrebu 1874. godine do kraja Prvoga svjetskog rata. Istraživačka pitanja usmjerena su prvotno na utvrđivanje socijalnog porijekla svih studenata Bogoslovnog fakulteta u navedenom razdoblju, a potom na izdvajanje i raščlambu onih koji su seljačkog porijekla. Istraživanjem namjeravamo dati odgovor na pitanja vezana uz studente seljačkog porijekla, iz kojih su županija dolazili, jesu li bili korisnici stipendija te kakvo je bilo njihovo prethodno obrazovanje i koliko je trajalo studiranje. Odgovorima na ta istraživačka pitanja rasvijetliti ćemo modernizacijske procese unutar Zagrebačkog sveučilišta, a komparacija s Bečkim sveučilištem pomoći će jasnijem pozicioniranju Bogoslovnog fakulteta i Zagrebačkog sveučilišta unutar Monarhije.

Socijalno porijeklo studenata Sveučilišta u Zagrebu dosad je analizirano u nekoliko radova, uključujući sveučilišnu spomenicu iz 1900. (Spomenica 1900), knjigu Igora Karamana o modernizacijskim procesima u Hrvatskoj (Karaman 2000, 129-145) i u radovima Tihane Luetić o studentima Sveučilišta u Zagrebu (Luetić 2006, 199-222; Luetić 2012, 65-71). Od inozemnih radova kao najbolji me-

todološki model može poslužiti knjiga poljskog autora Andrzeja Kazimierza Banacha u kojoj je prikazana seljačka mladež na Jageolonskom sveučilištu u Krakovu od 1860. do 1918. godine (Banach 1997), a kao komparativni materijal knjiga o bečkom svećenstvu Williama D. Bowmana (Bowman 1999).

Izvori za ovakvo istraživanje su prije svega oni administrativne naravi. Službene statistike o socijalnom porijeklu studenata Zagrebačkog sveučilišta napravljene su samo za razdoblje do 1899. godine u Spomenici 1900., dok za kasnije razdoblje ne postoje. Iz tog razloga u ovome radu koristit ćemo podatke sakupljene u baze podataka napravljene prema upisnim listovima (*nacionalima*) studenata za sva tri tadašnja fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Riječ je o studentskim upisnim listovima koji su sačuvani u *Imenicima upisanih redovnih i izvanrednih slušača*.³ Metodom kvantitativne analize u ovome radu ćemo obraditi studentske osobne podatke i podatke o njihovim roditeljima/skrbnicima, kao i o samom studiju, koje su studenti sami upisivali prilikom upisa. Takve analize za Bogoslovni fakultet ne postoje u hrvatskoj historiografiji. Kao uzorak za analize u ovome radu uzeti su svi upisani redovni i izvanredni studenti Bogoslovnog fakulteta u razdoblju od 1874. do 1918. godine, njih ukupno 1369. Iz te početne baze za detaljnije analize kojima se bavi rad izuzeti su oni studenti koji su bili seljačkog porijekla, njih 510.

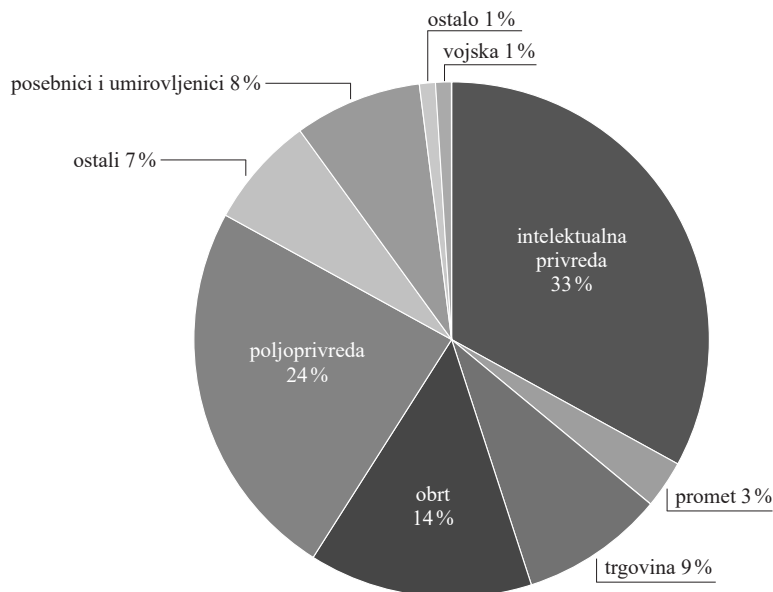
1. Socijalna slika studenata Zagrebačkog sveučilišta

Na početku prikazat ćemo opću socijalnu sliku studenata cijelog Sveučilišta u razdoblju zadnje četvrtine 19. stoljeća i početka 20. stoljeća. Kategorije zanimanja očeva, na temelju kojih je napravljena ova analiza, slijedile su postojeću austrougarsku statistiku. Kod ove raščlambe svakako valja napomenuti kako je temeljni problem u metodološkom smislu bilo određivanje socijalnih i ekonomskih obilježja pojedinih kategorija jer ona nisu pobliže definirana u dostupnim podacima. Ipak, analizu vrijedi prikazati kako bi se dobio makar i okvirni uvid u socijalnu strukturu zagrebačke studentske populacije (Luetić 2012, 65).⁴

³ Arhiv Katoličkog bogoslovnog fakulteta (dalje: AKBF), *Imenici redovitih i izvanrednih slušača*; Arhiv Filozofskog fakulteta, *Imenici redovitih i izvanrednih slušača*, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet u Zagrebu, fond: Pravni fakultet u Zagrebu, br. 501, serija: *Imenici redovitih i izvanrednih slušača*.

⁴ Analiza socijalne slike cjelokupne studentske populacije napravljena je u ranijim istraživanjima na temelju podataka o zanimanja očeva.

Grafikon 1. *Socijalna slika studenata Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu (1875. – 1906.)*⁵

Prema analizi prikazanoj na Grafikonu 1. vidljivo je kako je najviše studenata na Sveučilištu, više od jedne trećine, dolazilo iz obitelji gdje su očevi ulazili u skupinu tzv. intelektualne privrede. U tu skupinu ubrojene su različite kategorije činovnika, prosvjetnih radnika, pravoslavnih i grkokatoličkih svećenika te grupa »slobodnih zanimanja« (inženjeri, odvjetnici, javni bilježnici, liječnici, ljekarnici itd.). S obzirom na to da se radilo o zanimanjima koja su zahtijevala minimalno srednjoškolsko obrazovanje, a u većini slučajeva i fakultetsku izobrazbu, ne iznenađuje da su upravo djeca iz takvih obitelji činila najbrojniju skupinu na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa I. (Luetić 2012, 66-67).

Dругu po brojnosti skupinu studenata na Zagrebačkom sveučilištu činili su sinovi očeva koji su se bavili poljoprivredom (»prvotnom produkcijom«), njih 24 %. Ta kategorija sastavljena je od sinova seljačkih i težačkih obitelji, ali i onih koji su dolazili iz obitelji posjednika i veleposjednika. Ipak, iako nema preciznijih podataka među studentskim upisnim podacima, iz detaljnijih podjela saznaje se da je svega 7 % očeva ulazilo u skupinu veleposjednika, dok su ostali upisivali opće podatke »zemljoradnik«, »poljoprivrednik«, »seljak« ili

⁵ Grafikon je preuzet iz Luetić 2012, 66.

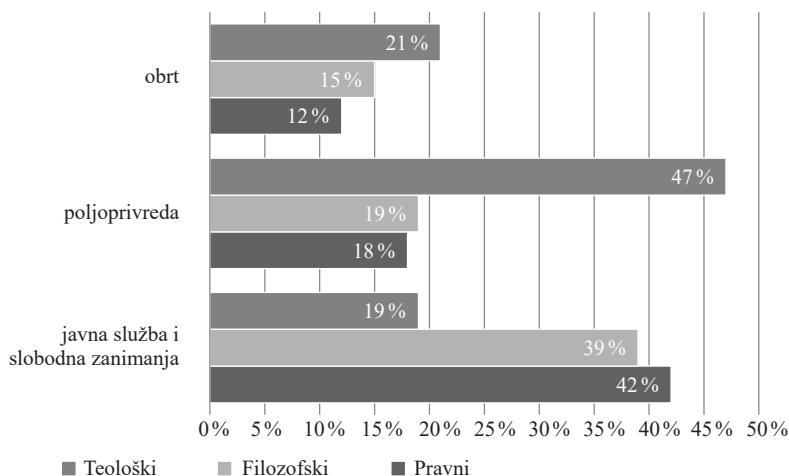
»težak«. Taj prilično velik postotak djece seljačkog porijekla na Sveučilištu (bez obzira je li se radilo o sitnim zakupcima ili težacima) govori o dubokoj promjeni koju su seljačke mase doživjele u drugoj polovici 19. stoljeća (Luetić 2012, 67-68). Treba napomenuti kako je oko 1900. godine velika većina stanovništva Hrvatske i Slavonije (82 %) živjela upravo na selu. Većinom su živjeli na malim farmama (1895. godine 71 % svih posjeda činili su oni veličine pet hektara ili manje). Mnogi seljaci odbijali su školovati djecu već i na osnovnoškolskoj razini, osobito oni na malim obiteljskim posjedima, gdje su djeca predstavljala potrebnu radnu snagu. Iako je novim školskim zakonom iz osamdesetih godina osnovnoškolsko obrazovanje bilo obvezno, 1903./1904. samo 65 % djece zaista je pohađalo osnovnu školu (Murray Despalatović 2009, 214-215). Stope nepismenih, iako su se razlikovale od županije do županije, još uvijek su u ruralnim krajevima bile iznimno visoke (Murray Despalatović 2009, 216).⁶ U tom kontekstu takav udio studenata porijeklom iz seljačkih obitelji još više iznenađuje. Autorica istraživanja o seljaštvu u Hrvatskoj Suzana Leček ističe kako je školovanje djece među seljačkom populacijom još uvijek bilo prilično nepopularno, s obzirom na to da se time izravno gubila radna snaga, a osim toga u tome se nije vidjela nikakva posebna korist. Ipak, autorica ističe, kako modernizacijski procesi zahvaćaju i hrvatsko seljaštvo, koje je postupno prihvatilo nove načine privređivanja te se taj zaključak ne bi mogao provesti za cijeli stalež (Leček 1995, 139-140). Također ističe kako s vremenom dolazi do usitnjavanja posjeda te većinom mnogobrojne obitelji ne mogu osigurati svoj djeci ostanak na zemlji te se polako otvaraju drugim mogućnostima preživljavanja, odnosno prihvaćanja ideje daljnjeg školovanja (Leček 2003, 377-379).

Po socijalnom porijeklu studenata na Sveučilištu slijedila je skupina sinova domaćih kapitalističkih poduzetnika, obrtnika i trgovaca, s 14 %, odnosno 9 %. O kakvom se ekonomsko-socijalnom statusu ovdje radilo, nećemo detaljnije ulaziti, ali ako je suditi prema detaljnijoj analizi napravljenoj za studente Filozofskog fakulteta, većinu su činila djeca sitnih obrtnika (Luetić 2012, 68).

U sljedećoj analizi prikazat će se veza izbora studija i socijalnog porijekla studenata za razdoblje od 1874. do 1900. godine. Prema podacima prikazanim na Grafikonu 2. vidimo da su postojale bitne razlike u izboru studija određenih socijalnih grupa. Već na prvi pogled uočavaju se odstupanja Bogoslovnog

⁶ Godine 1900. postotak muškog nepismenog seoskog stanovništva varirao je od 37,30 % u Srijemskoj županiji do 66,18 % u Ličko-krbavskoj županiji, dok su postotci nepismenih žena bili još viši, varirajući od 45,31 % u Srijemu do čak 92,71 % na području Like.

Grafikon 2. *Korelacija socijalnog porijekla i izbora studija studenata Sveučilišta u Zagrebu 1874. – 1900.*

fakulteta u odnosu na Pravni fakultet i Filozofski fakultet. Dok je socijalno porijeklo studenata filozofije i prava slično, Bogoslovni fakultet prilično je odskakao u svojoj socijalnoj slici. Dok je na Bogoslovnom fakultetu udio sinova iz seljačkih obitelji bio čak 47 %, na Filozofskom fakultetu i Pravnom fakultetu bilo ih je manje od 20 %. S druge strane, iz obitelji javnih službenika i slobodnih zanimanja grupiranih zajedno, na Filozofskom fakultetu bilo je upisano 39 % studenata, na Pravnom fakultetu još i više, 42 %, dok ih je na Bogoslovnom fakultetu svega 19 %. Posebnost kod izbora studija bilježi se i kod grupe studenata čiji su očevi dolazili iz obrtničkog staleža: na Filozofskom fakultetu nalazimo ih s udjelom od 15 % i na Pravnom fakultetu 12 %, dok ih je na studiju teologije 21 % (Karaman 2000, 141-142; Spomenica 1900, 154-157; Luetić 2012, 69-70).

Ta značajna disproporcija studenata seljačkog porijekla upisanih na Bogoslovni fakultet u odnosu na Pravni fakultet i Filozofski fakultet ukazuje na jedno važno društveno obilježje svećenika u tom razdoblju. Biskupijsko svećenstvo uživalo je značajan status u svojim zajednicama. U 19. stoljeću u Monarhiji obrazovanje biskupijskog svećenstva pomoglo im je da formiraju značajnu profesionalnu skupinu, bez obzira na njihovo porijeklo. To je značilo da je dijete iz najnižih društvenih slojeva završavanjem teološkog studija i stupanjem u svećenički red gotovo automatski doseglo sigurnost i status (Bowman 1999, 107). Ako komparativno usporedimo, primjerice, Bečko sveučilište, odnosno udjele djece seljačkog porijekla na tamošnjim fakultetima, postotci pokazuju vrlo slične

tendencije kao i u Zagrebu. Još 60-ih godina 19. stoljeća na tamošnjem Bogoslovnom fakultetu oko 70 % studenata činili su sinovi seljaka i sitnih obrtnika te je očito da je karijera katoličkog svećenika bila vrlo privlačna za djecu seljaka i obrtnika. Njihovi udjeli na studiju prava i medicine bili su vrlo skromni (Cohen 2015, 519; Cohen 1996, 206). Uz motive intimne naravi, kao što je u prvom redu osobni unutrašnji poziv za svećenički red, motive tako velikog broja upisane seoske djece na studij teologije u odnosu na pravo i filozofiju možemo tražiti i u već spomenutim socijalnim motivima.

Ne manje važni su i ekonomski uvjeti: svi studenti Bogoslovnog fakulteta bili su oslobođeni plaćanja naukovine, tj. školarine, i imali su osiguran smještaj u biskupijskom sjemeništu, koje je u Zagrebu otvoreno nakon Tridentskog koncila u 16. stoljeću, zahvaljujući biskupu Jurju Draškoviću (Razum 2008, 409-411), a na temeljima kaptolske škole (Hoško i Korade 2003, 192; Plevnjak 1910, 77-83). Fakultet je bio spojen s internatom, kao što je bio običaj na drugim sveučilištima (Spomenica 1900, 31). Nadležnost crkvene vlasti nad studentima razvidna je u brizi o njihovu smještaju, disciplini te napretku. Za disciplinu studenata brinuo se Ordinarijat, jer su studenti istodobno bili bogoslovi i živjeli su u internatu (Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1925, 94). Posebno su za studente kod izbora studija teologije i svećeničkoga zvanja bili važni, osim osobnih razloga u koje ne možemo ulaziti, uvjeti upisa. Prema nastavnoj reformi iz 1859. godine studij teologije u trajanju od četiri godine mogli su upisati učenici nakon osmog razreda gimnazije bez mature (Ivandija 1969, 139-140). U samom zakonu o osnutku modernog Sveučilišta u Zagrebu iz 1874. godine, *Zakonski članak sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 5. siječnja 1874. ob ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, studenti su podijeljeni na redovite i izvanredne. Redovni su bili oni s položenim ispitom zrelosti (čl. 39), a izvanredni se nisu upisivali u sveučilišnu maticu, ali su mogli slušati predavanja bez obzira na to što nisu imali položen ispit zrelosti (čl. 40) (Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju 1875, 17). Kada govorimo o Bogoslovnom fakultetu, dostatna im je bila polugodišnja svjedodžba osmog gimnazijskog razreda uz posebno dopuštenje ordinarija (Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1925, 93). Upravo je ta odredba omogućila upis pojedincima slabijeg imovinskog stanja čiji roditelji nisu mogli podnijeti teret gimnazijskog obrazovanja. Od nemale važnosti za studente slabijeg imovinskog stanja bila je odredba da je većina slušača teologije bila oslobođena naukovine zbog siromaštva. Tako slovo zakona iz 1875. godine kaže:

»Zakonito pravo biti sasvim oprošteni od naukovine, imadu samo sliedeći učenici bogoslovja.

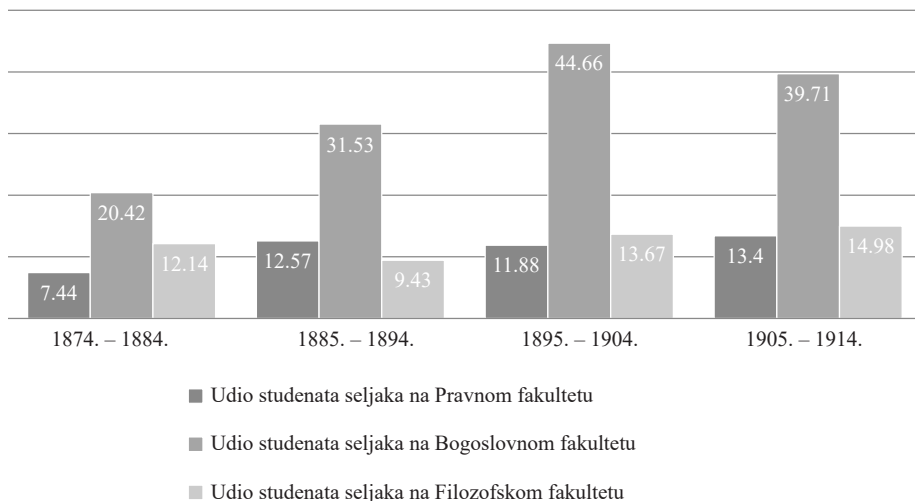
- a) od svjetovnoga duhovništva ubogi pitomci biskupskih sjemeništah, i oni externiste, koji su za biskupiju potrebiti, ter duhovničtvu biskupije ili već utjelovljeni, ili osigurani, da će biti u biskupiju primljeni. Biskup će početkom svake godine imenik takovih učenikah, potvrdiv siromaštvo njihovo, poslati bogoslovnomu profesorskomu sboru.
- b) od redovnoga duhovništva svi pitomci ubožkih redovah.« (Zakonski članak od 5. siječnja 1874., čl. 71.) (Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju 1875, 26).

Kasniji Zakon, *Zakon od 6. listopada 1894. kojim se preinačuju, odnosno nadopunjuju neke ustanove zakonskoga članka sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 5. siječnja 1874. ob ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, ukinuo je naukovinu koju su studenti plaćali prema broju sati i koja je pripadala profesorima, a uveo je naukovinu sa stalnim iznosom za svako »poljeće« (semestar) (Spomenica 1900, 164). No, kao i u prethodnom Zakonu iz 1874., svim bogoslovima pitomcima sjemeništa i redovnicima bila je oproštena naukovina (Zakon od 6. listopada 1894., čl. 64.) (Br. 63. Zakon od 6. listopada 1894. 1894, 470). Na tom tragu nalazimo molbu Ravnateljstva nadbiskupskog sjemeništa profesorskom zboru Fakulteta iz 1878. godine kojom mole da se oprostí naukovina bogoslovima navedenog sjemeništa »sbog njihovoga obće poznatog siromaštva«. Na sjednici profesorskog zbora ta je molba prihvaćena (AKBF, 39-878).⁷

Na Grafikonu 3. prikazani su udjeli studenata seljačkog porijekla na svim trima fakultetima po desetogodišnjim razdobljima. Vidljivo je da su udjeli seljačke djece tijekom cijelog tog razdoblja prednjačili upravo na Bogoslovnom fakultetu, u nekim slučajevima su i do četiri puta veći nego na Pravnom fakultetu i Filozofskom fakultetu. Njihov udio na Bogoslovnom fakultetu bio je najveći u razdoblju na samom prijelazu stoljeća. No, ta analiza pokazuje da je došlo do određenih promjena među upisanom populacijom: primjerice na Pravnom fakultetu iako nizak, udio studenata seljačkog porijekla se udvostručio od početnog razdoblja sa 7 % na blizu 14 %, dok je na Filozofskom fakultetu rast bio skromniji. Komparacije radi, za razliku od ranijeg razdoblja, što smo uvodno spomenuli za Bečko sveučilište, udio djece seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu oko 1900. godine počinje se naglo smanjivati. Te je

⁷ Zapisnik Sjednice profesorskog zbora bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu držane dne 7. studenoga 1878.

Grafikon 3. Postotni udjeli studenata seljačkog porijekla na Sveučilištu u Zagrebu 1874. – 1914. prikazano u desetogodišnjim razdobljima

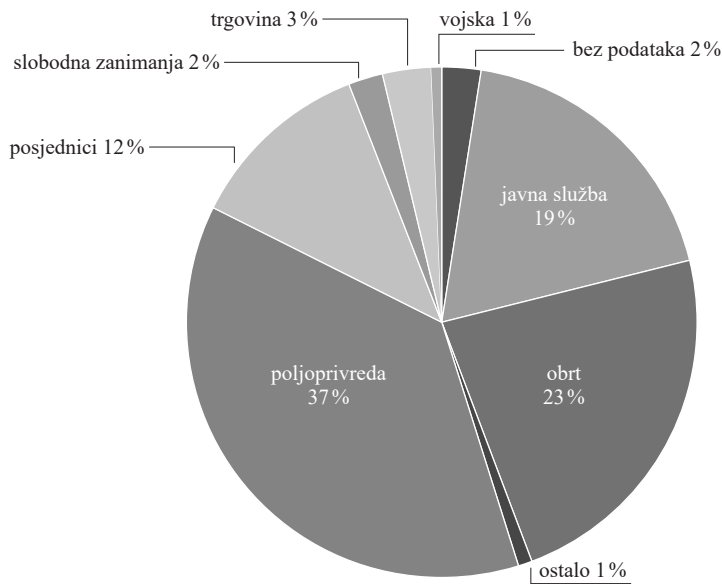
godine zabilježen upis svega 11 % studenata seljačkog porijekla na Bogoslovni fakultet, dok je naglo skočio njihov udio na Pravnom fakultetu u Beču – čak 59 % (Cohen 2015, 519). Te brojke ukazuju na to da je među austrijskim seljaštvom došlo do puno većih promjena unutar samog sloja, nego kod onog u Banskoj Hrvatskoj jer, kako vidimo prema grafikonu, brojke seljačkih sinova na pravu i filozofiji sve do kraja tog razdoblja ne prelaze udjele od 15 %, dok ih je na bogosloviji i dalje visoki udio – oko 40 %.

2. Socijalna slika studenata Bogoslovnog fakulteta

U daljnjoj analizi detaljnije ćemo raščlaniti socijalnu strukturu studenata Bogoslovnog fakulteta.

Najveći udio studenata Bogoslovnog fakulteta dolazio je iz seljačkih obitelji, čiji su se roditelji bavili poljoprivredom (37 %). U tu skupinu uvršteni su svi oni koji su kao zanimanje oca, majke ili skrbnika naveli »seljak«, »poljo-djelac«, »ratar«, »težak«, »vinogradar«, »vrtlar«. Udio te kategorije vjerojatno je i nešto veći s obzirom na to da bi dio onih koji su naveli da su im očevi posjednici mogli svrstati u kategoriju »poljoprivrede« jer se radilo o posjednicima zemlje te su vrlo vjerojatno živjeli od prihoda sa zemlje, no to ne možemo sa

Grafikon 4. Socijalna struktura studenata Bogoslovnog fakulteta 1874. – 1918. prema zanimanjima očeva/skrbnika

sigurnošću odrediti jer je gotovo u svim slučajevima upis neodređen, dok je samo u nekim naveden precizniji termin (primjerice »posjednik mlina«). Stoga je skupina »posjednika«, koja čini 12 % među studentima Bogoslovnog fakulteta, ostavljena kao zasebna kategorija. Veliku grupu studenata s udjelom od 23 % činili su sinovi obrtnika. Prema upisima iz *nacionala*, riječ je prije svega o sitnim obrtnicima poput kovača, postolara, tesara, stolara, gostioničara, lončara itd. O sinovima vlasnika nekih većih obrtničkih ili industrijskih postrojenja nema spomena. Treću veću skupinu studenata Bogoslovnog fakulteta činili su sinovi javnih službenika (19 %). To je vjerojatno najheterogenija skupina jer nju čine ekonomski i socijalno različita zanimanja. U tu su skupinu uvršteni oni čija zanimanja ulaze u kategoriju javne službe neovisno o poziciji na kojoj se nalaze, od najnižih činovnika, podvornika, stražara, poštara, učitelja, šumara do viših dužnosnika, sudaca i sveučilišnih profesora. Ono što je zajedničko svim zanimanjima svrstanim u tu kategoriju jest ekonomska stabilnost koja se temelji na sigurnim i redovitim primanjima te obrazovanje. Za većinu zanimanja iz te skupine, kako je već ranije spomenuto, bila je nužna minimalno srednjoškolska razina obrazovanja. Ipak, ako detaljnije raščlanimo tu skupinu,

kod studenata teologije pokazuje se da je većina njih bila iz obitelji nižih javnih službenika, dok su oni s vrha društvene ljestvice bili rijetki (AKBF Imenici redovitih).⁸ Po brojnosti ih je slijedila kategorija »posjednika« s 12 % u koju su, kako smo ranije naveli, bili uključeni svi posjednici neovisno o predmetu i veličini posjeda (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih).⁹ Najmanje studenata teologije dolazilo je iz obitelji trgovaca (3 %), iz obitelji čija su zanimanja očeva ulazila u kategoriju »slobodnih zanimanja« (2 %) te vojnih osoba (1 %). U skupinu »slobodnih zanimanja« uvršteni su svi oni čiji su očevi bili odvjetnici, bilježnici, liječnici, inženjeri, slikari, glumci, tipografi, kapetani i mjernici. Činjenica da su upravo iz seljačkih obitelji dolazili studenti teologije studirati na Zagrebačkom sveučilištu može se povezati s položajem Crkve u društvu u drugoj polovici 19. stoljeća. Naime, za razliku od drugih europskih zemalja nije bilo sukoba Crkve i društva, a navedeno je omogućavalo svećenicima postizanje ili ostvarivanje zapaženih i važnih uloga u društvu, od onih političkih (saborski zastupnici, čelnici političkih stanaka, članovi različitih političkih tijela), kulturnih, odgojno-obrazovnih (čak i nakon liberalnog Mažuranićeva zakona o obrazovanju) ili gospodarskih (Biočić 2018, 43-59).

Na tom tragu izdvajamo nekoliko ilustrativnih primjera studenata teologije seljačkog porijekla koji su ujedno primjeri socijalne pokretljivosti. Jedan od njih je Stjepan Korenić, sin Vida, poljoprivrednika iz Bosiljeva, koji je postao kanonik, poznati i utjecajni pisac i publicist (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1877./1878., 2. sem. 1878./1879., 1. i 2. sem. 1879./1880., 1. i 2. sem. 1880./1881.; HBL 2009). Potom dvojica grkokatoličkih biskupa, Dionizije Njaradi, sin Ivana, poljoprivrednika iz Keresztura u Bačko-bodroškoj županiji, postao je grkokatolički biskup u Križevcima i jedan od vodećih rusinskih intelektualaca (AKBF, Imenici

⁸ Matija Domac, sin sveučilišnog profesora Julija Domca, profesora Filozofskog fakulteta, studij teologije upisao je 1899./1900. (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1899./1900.). Julije Bišćan, sin Terezije, udove vijećnika Banskog stola, studij teologije upisao je 1912./1913. (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1912./1913.). Vjekoslav Manzoni, sin vijećnika Banskog stola Ivana Manzonića, studij teologije upisao je 1877./1878. (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1877./1878.). Dionizije Vukovarac, sin Antuna, kotarskog suca, studij teologije upisao je 1890./1891. (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1890./1891.).

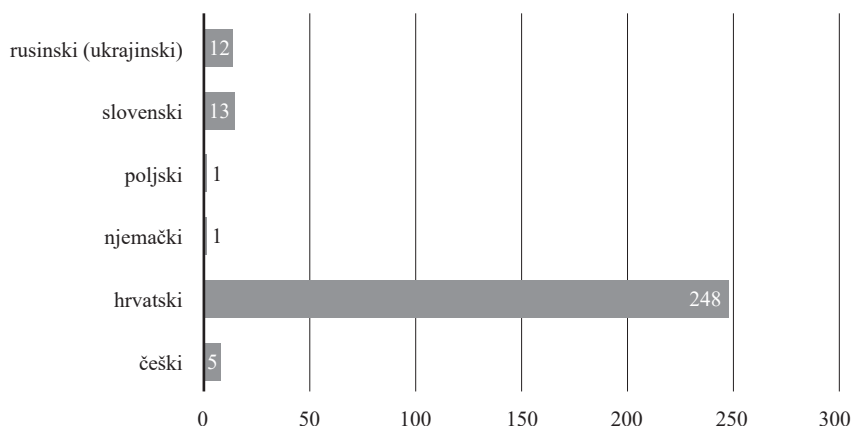
⁹ Samo je u trima slučajevima naveden podatak da se radi o veleposjedu. Riječ je o Krunoslavu Kovaču iz Sedlarice u Bjelovarsko-križevačkoj županiji, koji je za oca Mirka naveo da je veleposjednik u Sedlarici (AKBF, Imenici izvanrednih, 2. sem. 1880./1881.), Franji Horvatiću iz Samobora, koji je za oca Andriju naveo da je veleposjednik iz Bizeljskog (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1897./1898.), Iliji Hraniloviću iz Sošica, koji je za oca Daniela naveo da je veleposjednik u Sošicama (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. sem. 1887./1888.).

redovitih, 1. i 2. sem. 1895./1896., 1. i 2. sem. 1896./1897., 1. i 2. sem. 1897./1898., 1. i 2. sem. 1898./1899.; Mostepaniuk 2023, 13-15, 18-19) i Janko Šimrak, sin Dionizija poljoprivrednika iz Šimraka iz Žumberka, također grkokatolički biskup poznat po političkom djelovanju u Hrvatskoj pučkoj stranci i kao poslanik u beogradskoj Narodnoj skupštini (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1903./1904., 1. i 2. sem. 1904./1905.; Znameniti i zaslužni Hrvati 1925, 254). Uz navedene treba istaknuti dvojicu teoloških intelektualaca, Josipa Volovića, sin Gašpara, seljaka iz Prilišća u Zagrebačkoj županiji, koji je postao profesor na Bogoslovnom fakultetu i rektor Sveučilišta u Zagrebu, urednik *Katoličkog lista* te zagrebački kanonik (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1879./1880.; Biočić i Slišković 2020, 173-184). Drugi je Stjepan Bakšić, sin Ivana, seljaka iz Cvetkovića u Jastrebarskom, koji je postao profesor i dekan na Bogoslovnom fakultetu, urednik *Katoličkog lista*, generalni vikar Nadbiskupije, papin komornik i apostolski protonotar, a posebno je značajan njegov doprinos hrvatskomu teološkom i filozofskom nazivlju (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1909./1910., 1. i 2. sem. 1910./1911., 1. i 2. sem. 1911./1912., 1. i 2. sem. 1912./1913.; HBL 1983).

U nastavku rada koncentrirat ćemo se na analize onog dijela studentske populacije Bogoslovnog fakulteta koji je bio seljačkog porijekla. U cjelokupni uzorak te populacije ulazi 510 redovnih i izvanrednih studenata. Ukupan broj semestara koliko su svi zajedno studirali u Zagrebu je 2838 semestara.

3. Jezična i vjerska struktura

Grafikon 5. Jezična struktura studenata seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1900. – 1918.)

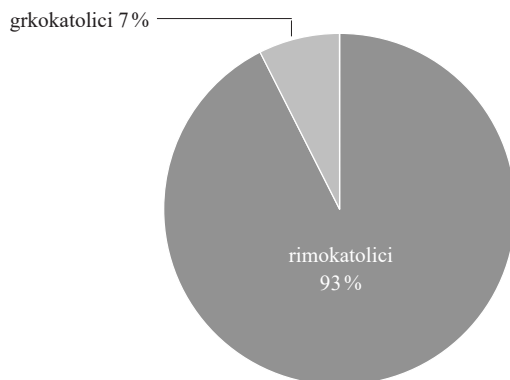
Jezična struktura studenata seljačkog porijekla Bogoslovnog fakulteta može se analizirati samo za razdoblje nakon 1900. godine jer se tek od te godine uvodi rubrika materinjeg jezika. Prema podacima studentima seljačkog porijekla na tom fakultetu u velikoj većini materinji jezik je hrvatski, njih 248. Slijedile su ih manje grupe od 13 studenata, čiji je materinji jezik bio slovenski, studenti iz slovenskih zemalja i Prekmurja u Ugarskoj (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih)¹⁰ i oni koji su za materinji jezik naveli rusinski, odnosno ukrajinski (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih)¹¹, njih 12 (to su ujedno i studenti koji su bili grkokatoličke vjeroispovijesti). Petero studenata navelo je češki kao

¹⁰ Slovenski kao materinji jezik naveli su: Antun Albreht iz Oreheka kod Postojne (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1908./1909., 1. i 2. sem. 1909./1910., 1. i 2. sem. 1910./1911., 1. i 2. sem. 1911./1912.), Josip Bedjanić iz Ormuža kod Ptuja (AKBF, Imenici redovitih, 2. sem. 1909./1910., 1. i 2. sem. 1910./1911., 1. sem. 1911./1912, 2. sem. 1912./1913.), Florancije Forjan iz Alsólendve (Lendave) (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1913./1914., 1. i 2. sem. 1914./1915., 1. i 2. sem. 1915./1916., 1. i 2. sem. 1916./1917.), Hilarije Gabor iz Alsólendve (Lendave) (AKBF, Imenici izvanrednih, 2. sem. 1912./1913, 1. sem. 1913./1914., 1. i 2. 1914./1915., 2. sem. 1915./1916.), Gilbert Györkös iz Alsólendve (Lendave) u Ugarskoj (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. 1912./1913., 1. i 2. 1913./1914., 1. i 2. 1914./1915., 1. i 2. 1915./1916.); Kresencije Györkös iz Alsólendve (Lendave) (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. sem. 1917./1918.), Leopold Horvat iz Gornjeg Grušovlja kod Celja (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. sem. 1906./1907., 2. sem. 1908./1909.), Serafin Horvat iz Alsólendve (Lendave) u Ugarskoj (AKBF, Imenici izvanrednih, 2. sem. 1908./1909.), Edmund Knaus iz Alsólendve (Lendave) u Ugarskoj (AKBF, Imenici izvanrednih, 2. sem. 1912./1913., 1. sem. 1913./1914.), Stjepan Kuzma iz Alsólendve (Lendave) u Ugarskoj (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1914./1915., 1. i 2. sem. 1915./1916., 1. i 2. sem. 1916./1917.), Franjo Lovrec iz Presjeke u Ugarskoj (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1900./1901.), Siksto Sbüll iz Murszombata (Murske Sobote) u Ugarskoj (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. sem. 1911./1912.) i Mijo fr. Troha iz Logateca u Kranjskoj (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. sem. 1904./1905.).

¹¹ Rusinski kao materinji jezik naveli su Mihajlo Böszörmény iz Kuczore u Bačko-bodroškoj županiji, Ugarska (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1911./1912., 2. sem. 1913./1914.), Mihajlo Hirjovati iz Mikluševaca u Srijemu (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1913./1914.), Gavro Kosztelnik iz Bácskeresztúra u Bačko-bodroškoj županiji, Ugarska (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1906./1907.), Đuro Mikloš iz Bácskeresztúra u Bačko-bodroškoj županiji, Ugarska (AKBF, Imenici redovitih, 2. sem. 1916./1917.), Dimitrije Nagy iz Bácskeresztúra u Bačko-bodroškoj županiji, Ugarska (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1900./1901.), Janko Provčić iz Bácskeresztúra u Bačko-bodroškoj županiji, Ugarska (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. sem. 1917./1918.), Ilija Vančik iz Mitrovice u Srijemu (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1903./1904., 1. sem. 1904./1905.), Matej Vinaj iz Bácskeresztúra u Bačko-bodroškoj županiji, Ugarska (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1917./1918.). Ukrajinski kao materinji jezik naveli su: Mihajlo Cernjak iz Rave Ruske u Galiciji (AKBF, Imenici redovitih, 2. sem. 1915./1916.), Janko Erdelji iz Lipovca u Srijemu (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1917./1918.), Joakim Josip Triska iz Sokala u Galiciji (AKBF, Imenici izvanrednih, 2. sem. 1914./1915., 1. i 2. sem. 1915./1916.), Hilarius Gregorius Žydan iz Rohatyna u Galiciji (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1914./1915., 1. i 2. sem. 1915./1916.).

materinji jezik (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih)¹² te po jedan student njemački (AKBF Imenici redovitih)¹³ i poljski (AKBF Imenici redovitih).¹⁴

Grafikon 6. *Vjerska struktura studenata seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu 1874. – 1918.*

Nastavno na jezičnu strukturu, spomenuti ćemo i raščlambu vjerske strukture studenata seljačkog porijekla Bogoslovnog fakulteta. Ona je zapravo vrlo homogena, što je i razumljivo s obzirom na fakultet o kojem govorimo. Tako je na Bogoslovnom fakultetu u razdoblju od 1874. do 1918. godine u populaciji studenata seljačkog porijekla njih 93 % bilo rimokatolika a 7 % grkokatolika. Usporedivši te podatke s cjelokupnom studentskom populacijom bogoslova, došli smo do podataka da je situacija vrlo slična: rimokatolika je bilo 95 % a grkokatolika 5 %, dakle nešto malo manje u odnosu na studente seljačkog porijekla.

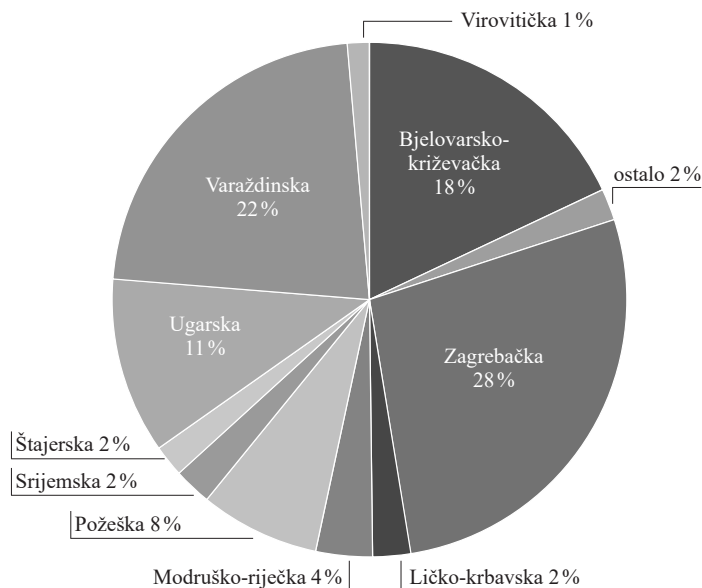
¹² Studenti seljačkog porijekla češkog materinjeg jezika na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu bili su: Kamilo Dočkal iz Brodeka u Moravskoj (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1900./1901., 1. i 2. sem. 1901./1902.), Filip Homolka iz Doljana kod Daruvara (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1917./1918.), Antun Šimčik iz Zažića kod Kromeriža (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1912./1913., 1. i 2. sem. 1913./1914., 1. i 2. sem. 1914./1915.), Mato Klimek iz Rovišća (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1907./1908., 1. i 2. sem. 1908./1909., 1. i 2. sem. 1909./1910., 1. i 2. sem. 1910./1911.) i Karlo Lukaš iz Male Lhote (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1910./1911., 1. i 2. sem. 1911./1912., 1. i 2. sem. 1912./1913., 1. i 2. sem. 1913./1914.).

¹³ Student bogoslovije seljačkog porijekla njemačkog materinjeg jezika bio je Josip Kaiser iz Iriga (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1907./1908., 1. i 2. sem. 1908./1909.).

¹⁴ Student bogoslovije seljačkog porijekla poljskog materinjeg jezika bio je Mihael Jasičuski iz Bucniowa u Galiciji (AKBF, Imenici redovitih, 2. sem. 1909./1910. i 1. sem. 1910./1911.).

4. Struktura studenata po mjestu rođenja

Grafikon 7. *Struktura studenata seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1874. – 1918. po mjestu rođenja*

Što se tiče regionalne strukture studenata napravljene prema mjestu rođenja, najviše studenata seljačkog porijekla bilo je iz Zagrebačke županije (28 %), dakle iz seoskih područja najbližih Zagrebu, a potom iz Varaždinske (22 %) i Bjelovarsko-križevačke (18 %) te znatno manje iz ostalih županija Hrvatske i Slavonije (Požeške županije 8 %, Modruško-riječke županije 4 %, Ličko-krbavske županije 2 %, Srijemske županije 2 %, Virovitičke županije 1 %) i s područja Štajerske (2 %). U skupinu »ostalo« ubrojeni su studenti iz Dalmacije (njih 2) (AKBF Imenici redovitih),¹⁵ Istre (2) (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih),¹⁶ Hercegovine (2) (AKBF Imenici redovitih),¹⁷ Kranjske (1) (AKBF Imenici izvan-

¹⁵ S područja Dalmacije teologiju u Zagrebu studirali su Kuvačić Ivan iz Gata kod Omiša (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1909./1910. i 1. sem. 1910./1911.) i Tomić Juro iz Grablja na Hvaru (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1900./1901.).

¹⁶ U Zagrebu su s područja Istre studirali fra Petar Sparožić iz Vrbnika (AKBF, Imenici izvanrednih, 1902./1903., 1903./1904., 1904./1905., 1905./1906.) i Jerko Curto iz Rovinja (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1876./1877.).

¹⁷ S područja Hercegovine na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu studirali su Josip Muller iz Trebinja (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1904./1905.) i Antun Ramljak iz Posušja (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1915./1916. i 1. i 2. sem. 1916./1917.).

rednih)¹⁸ i Moravske (2) (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih)¹⁹. Značajan udio studenata iz Ugarske (11 %) zapravo se najviše odnosi na studente iz Zaladske županije u Međimurju, koja je u smislu crkvene jurisdikcije ulazila pod Zagrebačku biskupiju (Horvat 1944, 274-277). To da tek dvojica studenata iz Dalmacije studira na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu ne iznenađuje jer je kandidatima s tog područja studij teologije bio omogućen na puno bližem učilištu, onom u Zadru (Ostojić 1969, 387-403). Ista je situacija i s bogoslovima iz Istre, kojih je u Zagrebu studiralo samo dvoje, a koji su imali bogosloviju u Gorici (Trogrić 2007, 653-685). Skromne brojke studenata iz slavonskih županija (osobito iz Srijemske županije, iz koje je bilo upisano svega 2 % studenata) može se objasniti postojanjem Biskupskog lica u Đakovu, koje doduše nije imalo isti akademski status kao i Bogoslovni fakultet u Zagrebu, koji je bio dio Sveučilišta, ali je školovao svećenike za Bosansko-đakovačku biskupiju i Srijemsku biskupiju (Pavić 1911; Škalabrin 2006, 215-257). Usporedba regionalne strukture svih studenata Bogoslovnog fakulteta i regionalne strukture studenata seljačkog porijekla na tom fakultetu pokazuje da se udjeli županija prema mjestu rođenja uglavnom poklapaju te nije bilo većih odstupanja. Ponajviše se radi o studentima koji su dolazili iz područja Hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine, odnosno iz biskupija koje je ona obuhvaćala (Zagrebačka nadbiskupija, Senjska i Modruška ili Krbavska biskupija, Bosanska ili Đakovačka i Srijemska biskupija te Križevačka eparkija).

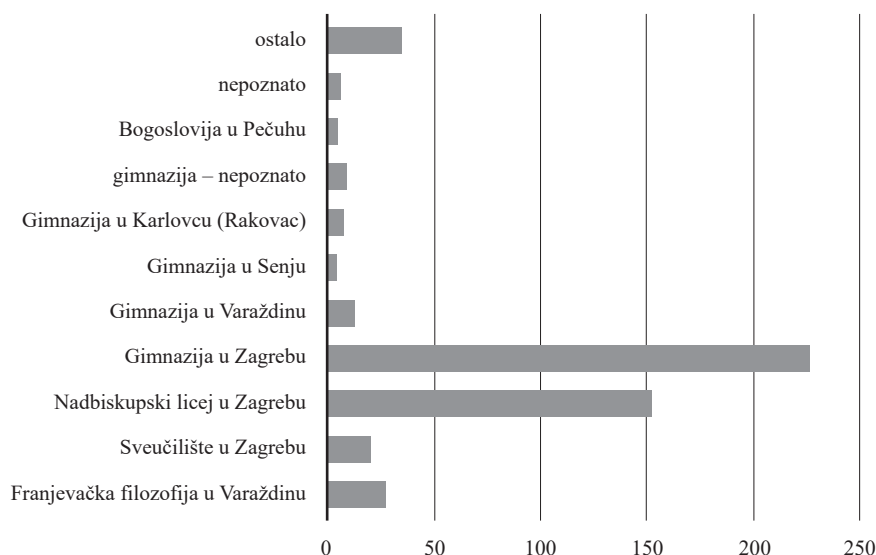
5. Prethodno obrazovanje

Analiza prethodnog obrazovanja rađena je prema podatku o prethodnom učilištu koji su studenti upisivali u *nacionale* prilikom upisa u svoj prvi semestar na fakultetu. Najveći broj studenata seljačkog porijekla, njih 225, studij teologije upisalo je nakon završene jedne od gimnazija u Zagrebu (Kraljevska gornjogradska i Kraljevska donjogradska gimnazija). Potom je slijedila velika skupina njih koji su svoje prethodno obrazovanje stekli u Nadbiskupskom liceju u Zagrebu (152) te oni koji su se prethodno školovali na raznim drugim ustanovama (njih 35), kao i grupa njih koji su svoje obrazovanje stekli na franjevačkoj filozofiji

¹⁸ Iz Kranjske je studirao Antun Albreht iz Oreheka (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1908./1909., 1. i 2. sem. 1909./1910., 1. i 2. sem. 1910./1911., 1. i 2. sem. 1911./1912.).

¹⁹ Iz Moravske su studirali Karlo Lukaš iz Male Lhote (AKBF, Imenici redovitih, 1. i 2. sem. 1910./1911., 1. i 2. sem. 1911./1912., 1. i 2. sem. 1912./1913., 1. i 2. sem. 1913./1914.) i Antun Šimčik iz Zažića kod Kromeriža (AKBF, Imenici izvanrednih, 1. i 2. sem. 1912./1913., 1. i 2. sem. 1913./1914., 1. i 2. sem. 1914./1915.).

Grafikon 8. *Prethodno obrazovanje studenata seljačkog porijekla prilikom upisa na studij Bogoslovnog fakulteta (1874. – 1918.)*

u Varaždinu (njih 28) (Čoh 1998, 147-156). Slijedili su studenti koji su prethodno završili razne druge gimnazije po Hrvatskoj te bogosloviju u Pečuhu (njih 6). Treba spomenuti da su oni koji su završili Nadbiskupski licej (osam razreda bez položene mature), kao i studij filozofije u Varaždinu, zajedno s onima iz ostalih gimnazija koji nisu položili ispit zrelosti već su samo završili osmi gimnazijski razred, bili upisani kao izvanredni studenti (njih 202), dok su studenti bogoslovije na redovnom studiju (njih 308) bili svi oni koji su položili maturu na nekoj od gimnazija ili na Nadbiskupskom liceju te su studij upisali na temelju svjedodžbe zrelosti ili na temelju indeksa nekog drugog fakulteta na kojem su prethodno studirali (AKBF Imenici redovitih).²⁰ Naime, osnovni preduvjet upisa na redovni studij teologije bio je isti kao i na ostalim fakultetima Sveučilišta, a

²⁰ Sa studija medicine u Innsbrucku na studij teologije u Zagreb prebacio se Stjepko Juzbašić iz Bošnjaka u Srijemu (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1900./1901.), sa Sveučilišta u Budimpešti prebacio se Janko Bišćan iz Desinića (AKBF, Imenici redovitih, 2. sem. 1895./1896.), sa Stanislavovskog sveučilišta u Galiciji prebacio se Ilija Severović iz Stojdrage kod Jaske (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1913./1914.), s Pravnog fakulteta u Zagrebu prebacio se Stjepan Duralija iz Oštca kod Samobora (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1902./1903.), s Filozofskog fakulteta u Zagrebu prebacio se Stjepan Šiletić iz Bregova kod Bjelovara (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1900./1901.).

riječ je o položenoj maturi. Prema *Akademskim propisima* kao redoviti studenti Bogoslovnog fakulteta mogli su se upisati »samo oni koji su ispit zrelosti položili« a »oni pako slušači bogoslovlja kojima su ordinarijati dozvolili da budu primljeni u bogoslovne nauke uz oprost od ispita zrelosti samo na temelju polugodišnjih svjedodžbi 8. gimnazijskog razreda« mogli su se upisati, ali samo kao izvanredni studenti koji »ne će moći prelaziti na druge fakultete, niti polagati strogih ispita« (Akademički propisi 1910, 17-18). Osim završenih gimnazijalaca s položenom maturom, kao redovni studenti Bogoslovnog fakulteta mogli su se upisati i oni koji su bili na »učilištu kojim se nadomješćuje sveučilišni koji fakultet, kano što su bogoslovni biskupski zavodi ili pravoslovne akademije« s time da su morali prethodno imati položenu maturu (Akademički propisi 1910, 4; AKBF Imenici redovitih).²¹

6. Stipendije

Vezano uz studij i socijalni status studenata svakako valja spomenuti i stipendije koje su se dijelile studentima slabijeg imovinskog statusa. Upravo brigu Ordinarijata oko smještaja i discipline studenata bogoslova, kao i oslobođenje od naukovine, držimo razlozima zašto u prvim godinama izostaju molbe studenta Bogoslovnog fakulteta vezane uz stipendije. Prema statistici Sveučilišta studenti Bogoslovnog fakulteta u prvim godinama do 1878./1879. nisu tražili stipendije (Spomenica 1900, 168-170). Ipak, bilo je nekoliko stipendijskih zaklada na koje su studenti teologije mogli aplicirati ili koje su utemeljene isključivo za njih. Tako doznajemo sa Sjednice profesorskog zbora bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu držane u studenome 1878. godine na kojoj se raspravljalo o studentskim stipendijama, koje su to stipendije bile utemeljene za slušače teologije. Naime, kotarski sud u Stubici dostavio je Fakultetu spise o ostavštini glavnice od četiri tisuće forinti koje je Fakultetu ostavio opat i župnik u Mariji Bistrici Mirko Trumpić. Također, kotarski sud u Novoj Gradiški je javio Fakultetu da je župnik i podarhiđakon Jakov Filić oporučno ostavio Fakultetu tisuću forinti za podupiranje siromašnih studenata teologije,

²¹ Tako su se iz bogoslovnih biskupijskih zavoda kao redovni studenti upisali Mihael Jasićuski s Bogoslovnog učilišta u Celovcu (AKBF, Imenici redovitih, 2. sem. 1909./1910.), Jerko Curto sa bogoslovije u Gorici (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1876./1877.), Tomo Milinković (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1909./1910.) i Mihajlo Cernjak (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1915./1916.) s bogoslovije u Senju, Dragutin Bulić s bogoslovije u Đakovu (AKBF, Imenici redovitih, 1. sem. 1917./1918.).

a upravu glavnicom je prepustio poglavarstvu Nadbiskupskog sjemeništa u Zagrebu (AKBF 39-878).²²

Posebno je važna bila stipendija dobrotvora i osnivača modernog Sveučilišta u Zagrebu biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Prema samoj *Zakladnici o utemeljenju stipendija za uboge sveučilišne djake* Strossmayer je darovao deset tisuća forinti u dionicama Sinjskog brodarskog društva za uboge slušatelje »kako bi se oni boglje nauki posvetili«. Istaknuo je kako želi da Senat upravlja zakladom i »da dieli podporu na predlog učiteljskog zbora dotičnih fakulteta. Imaju se pako podupirati sveučilišni slušatelji bez razlike fakulteta osim pravoslovnoga i to doklegod slušatelji ovoga fakulteta sami uživaju podporu od posebnoga za sada društva za uboge pravnike.« U nastavku biskup Strossmayer navodi da će moći i studenti Pravnog fakulteta aplicirati za stipendiju tek kada će i studenti drugih fakulteta moći aplicirati na njihovu stipendiju. Dodjeljivanje potpore Strossmayer je prepustio Senatu, ali je kao uvjet istaknuo da se slušatelji moraju »odlikovati uzornim ponašanjem, osobitoj marljivošću, ter izvrstnijem napredkom u naucih«. Molitelji su morali dostaviti potvrdu o siromaštvu ne stariju od godine dana te svjedodžbe o napretku na Fakultetu i indeks (AKBF 37b-878).²³ Od 1878. godine nadalje studenti teologije redovito su molili stipendiju, često ih je bilo više nego samih stipendija pa je Fakultetsko vijeće odlučivalo koga predložiti Akademskom senatu, koji je donosio konačnu odluku u skladu s prijedlogom Fakulteta (AKBF).²⁴

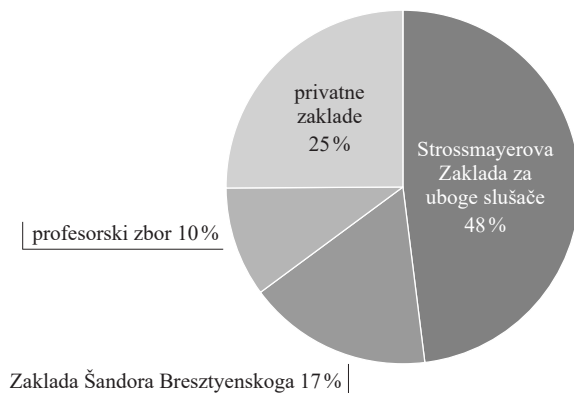
Još je jedna stipendijska zaklada utemeljena 1881. godine baš za studente teologije. Riječ je o zakladi Josipa Novakovića utemeljenoj za pitomce zagrebačkog sjemeništa koji slušaju nastavu na Bogoslovnom fakultetu, a iznosila je 140 forint i dodjeljivala se pod uvjetom da su studenti rodom iz Sela, Žažine, Farkašića ili Siska (Spomenica 1900, 171). Iste godine, 1881., Dekanat Bogoslovnog fakulteta dobio je preko Rektorata od Odjela za bogoštovje i nastavu još jedan natječaj za stipendiju – radilo se o zakladi Antuna Jakića. Uvjeti iz natječaja određivali su da se mora raditi o najsposobnijem mladiću iz obitelji

²² Zapisnik Sjednice profesorskog zbora bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu držane dne 7. studenoga 1878.

²³ *Zakladnica o utemeljenju stipendija za uboge sveučilišne djake* odobrena od Kr. zemaljsko-vladinog odjela za bogoštovje i nastavu u Zagrebu 5. lipnja 1878.

²⁴ Vidjeti niz molbi i odluka Fakultetskog zbora od 1878. godine nadalje u AKBF. Primjerice natječaj za stipendije od 3. listopada 1878. u: Zapisnik Sjednice profesorskog zbora bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu držane dne 14. studenoga 1878. u: AKBF-37-878 i Dopis Rektorata Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu Dekanatu bogoslovnoga fakulteta od 10. prosinca 1878. s odlukom o stipendijama u: AKBF-40-878.

Grafikon 9. *Stipendije studenata seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1874. – 1918.*

Jakić ili iz obitelji Petra Markovića u Kostajnici ili ako nema potonjih, trebao je to biti najposposobniji mladić »sin trojedne kraljevine« a prednost imaju oni rođeni u Kostajnici. Uvjet je također bila svjedodžba o napretku »u naucih i o čudorednom držanju« (AKBF 2-881).²⁵ Osim navedenih stipendija, Prvostolni kaptol zagrebački dodijelio je krajem akademske 1883./1884. godine ispražnjenu stipendiju zaklade biskupa Kralja »za odgojivanje i odhranjivanje diece obojega spola od godišnjih 200 for.« studentu Bogoslovnog fakulteta Ivanu Kralju. Naloženo je Zemaljskoj blagajni da od 1885./1886. krene s isplatom stipendije (AKBF 15-885).²⁶

Imajući u vidu stipendije koje su studentima bogoslovije bile na raspolaganju, od ukupnog broja od 2838 semestara – koliko je grupa studenata seljačkog porijekla studirala na Bogoslovnom fakultetu – ukupno je 280 semestara bilo stipendirano, dakle otprilike 10 %. Taj postotak je ipak nešto veći od cjelokupne populacije Fakulteta u kojoj je oko 6 % studenata tijekom svih svojih semestara bilo stipendirano, što govori u prilog tomu da se socijalni element prilikom dodjele stipendija uzimao u obzir. Od tog broja najviše stipendija, gotovo polovica (48 %), podijeljeno je iz Strossmayerove Zaklade za uboge slušače sveučilišta (Veselinović 2023, 36-37). Po brojnosti su slijedile stipendije iz niza manjih pri-

²⁵ Natječaj i popratni dopis Rektorata Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu Dekanatu Bogoslovnog fakulteta od 19. siječnja 1881.

²⁶ Dopis Kr. zemaljskoj blagajni u Zagrebu od 20. svibnja 1885. dostavljen Rektoratu Sveučilišta i Dekanatu Bogoslovnog fakulteta.

vatnih zaklada (25 %)²⁷ te stipendija iz zaklade Šandora Bresztyenskoga. Ako usporedimo s Filozofskim fakultetom, primjećuje se da je broj stipendija podijeljen za Bogoslovni fakultet znatno manji: na Filozofskom fakultetu je oko trećina studentske populacije primala stipendiju u nekom razdoblju svojeg studiranja (Luetić 2006, 217). Razlika je bila i u izvorima stipendija: dok je na Bogoslovnom fakultetu gotovo polovica stipendija izvor imala u Sveučilišnoj zakladi (Zakladi za uboge slušače), na Filozofskom fakultetu je tek 8 % stipendija podijeljeno iz te zaklade, dok je iz Vladine zaklade stipendirano najviše studenata (Luetić 2006, 218). I na Pravnom fakultetu (Luetić 2024, 77-142)²⁸ broj je podijeljenih stipendija, odnosno broj stipendiranih semestara, bio dvostruko viši nego na Bogoslovnom fakultetu: od ukupnog broja upisanih semestara studenata prava, 22 % semestara je bilo stipendirano, što je negdje u prosjeku cijelog Sveučilišta. Kada govorimo o pojedinačnim stipendijama, dakle o broju studenata koji su ih primali, situacija je ista. Najmanje stipendista u cijelom razdoblju bilo je među teolozima i njihov broj se kretao od 3 do 14 tijekom jedne akademske godine (Luetić 2012, 82).²⁹ Razlog tomu može se tražiti u osnovnom motivu podjele stipendija: olakšavanje materijalne situacije studenata za vrijeme studija u Zagrebu. Naime, kako je ranije navedeno, studenti Bogoslovnog fakulteta imali su u Zagrebu osigurano mjesto stanovanja i prehranu unutar bogoslovije.

7. Duljina studiranja

Studij teologije trajao je osam semestara, a tijekom studija polagali su se godišnji i semestralni ispiti (kolokviji) (Luetić 2012, 186).³⁰ Nakon odslušanog četverogodišta i postizanja *absolutorija* mogli su se polagati *rigorози* (strogi ispiti) (Barac 1925, 91; Ivandija 1969, 141-142).³¹ Kod pitanja o duljini studiranja studenata

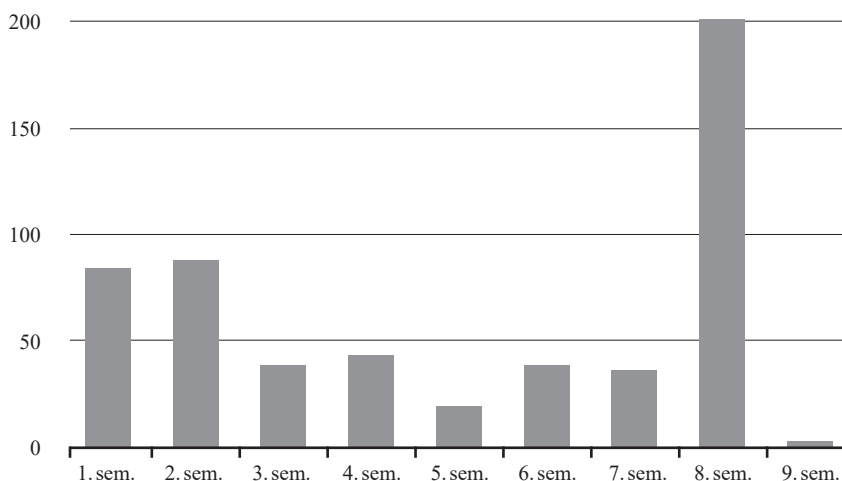
²⁷ Riječ je o stipendijama iz zaklada čiji su osnivači privatne osobe iz javnog i crkvenog života, poput zaklade Mirka pl. Haraminčića, zaklade nadbiskupa Jurja Haulika, zaklade župnika Pavla Kranjčića, zaklade Jakova Jeliševića, zaklade Antuna Milčića, zaklade Đure Kunderka te zaklade Klare ud. Herceg.

²⁸ Riječ je samo o studentima iz Srijemske županije za koje su napravljene analize.

²⁹ Prema tamo priloženom grafikonu, gdje su prikazane apsolutne brojke studenata koji su dobivali stipendije, vidljiv je linearni rast broja stipendiranih studenata prema kraju razdoblja za Pravni fakultet i Filozofski fakultet, dok je broj stipendiranih teologa bio ujednačen i nije se povećavao.

³⁰ Ako student nije popravio ili položio ispit u određenom roku, gubio je semestar ili cijelu godinu, ako se radilo o cjelogodišnjem ispitu.

³¹ Teolozi su polagali četiri rigorоза (stroga ispita), kojim se postizao doktorat. Red strogih ispita za teologe bio je određen naredbom Vlade iz 1875. godine, a djelomično je izmijenjen naredbom iz 1907. godine.

Grafikon 10. *Duljina studiranja studenata Bogoslovnog fakulteta (1874. – 1918.)*

Bogoslovnog fakulteta ističe se posebnost po kojoj se studenti tog fakulteta, u ovom slučaju oni seljačkog porijekla, znatno razlikuju od ostatka studentske populacije. Za razliku od Filozofskog fakulteta, u slučaju Bogoslovnog fakulteta najviše studenata studiralo je svih osam semestara, više od trećine njih (njih 202). Najmanje studenata studiralo je pet semestara (njih 21) a u podjednako malom broju bili su oni koji su studirali tri, četiri, šest i sedam semestara. Jedna manja grupa studenata studirala je čak devet semestara (AKBF Imenici redovitih; Imenici izvanrednih).³² U isto vrijeme na Filozofskom fakultetu situacija je bitno drukčija: najviše studenata na tom fakultetu boravilo je samo jedan semestar, dok je samo 16 % njih odslušalo svih osam semestara na matičnom fakultetu (Luetić 2007, 162-163). Na Pravnom fakultetu, na kojem su napravljene analize za studente iz pojedinih regija, situacija se razlikuje: dok je kod studenata iz Srijemske županije zabilježeno najviše onih koji su svoj cjelokupni studij odslušali na Pravnom fakultetu u Zagrebu, kod studenata iz Dalmacije prednjače oni koji su u Zagrebu studirali samo jedan ili dva semestra (Luetić

³² Moguće je da se kod tih studenata ponavljao određen semestar ili godina uslijed neuspjeha na ispitima ili iz nekog drugog razloga. Bili su to: Vjekoslav Gabrić, koji je bio upisan svih devet semestara kao izvanredni slušač (AKBF, Imenici izvanrednih, 1888./1889.-1892./1893.), Janko Gjud (AKBF, Imenici redovitih, 1903./1904.-1907/1908.), Martin Markov (AKBF, Imenici redovitih, 1891./1892.-1895./1896.), Mihajlo Ujfalusy (AKBF, Imenici redovitih, 1895./1896.-1899./1900.), Vinko Žganec (AKBF, Imenici redovitih, 1910./1911.-1914./1915.).

2022, 232-233; Luetić 2024, 100-101).³³ Kada se raščlanjuje ta kategorija, teško je govoriti o uspješnosti studiranja stoga što ne znamo što se događalo sa studentima koji su nakon nekoliko semestara studija »nestali« iz evidencije u upisnim listovima, odnosno je li se radilo o prestanku studiranja ili možda o prelasku na neko drugo sveučilište.

Rečena obilježja duljine studiranja vezana su uz mobilnost studenata. Dok je na drugim fakultetima bio visok udio studenata koji su iz Zagreba prelazili na druga (inozemna) sveučilišta, pa se ponovo vraćali na studij u Zagrebu, takvih studenata među studentima seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu nije bilo.

Zaključak

Zaključno možemo utvrditi kako je grupa studenata seljačkog porijekla činila značajnu skupinu unutar studentske populacije na cijelom Zagrebačkom sveučilištu u razdoblju od njegova osnutka do kraja Prvoga svjetskog rata. Navedeno ne iznenađuje ako uzmemo u obzir podatak da je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće još uvijek velika većina stanovništva Hrvatske i Slavonije ruralne provenijencije. Nakon najbrojnije grupe studenata na Sveučilištu čiji su očevi pripadali tzv. intelektualnoj privredi, po brojnosti je slijedila skupina od čak 24 % studenata iz seljačkih zemljoradničkih obitelji. Takvi udjeli govore o dubokoj preobrazbi koja je polagano zahvaćala seljački sloj na prijelazu stoljeća. Analizirajući korelaciju socijalnog porijekla studenata i njihova izbora studija, uočene su sličnosti između Pravnog fakulteta i Filozofskog fakulteta, te s druge strane značajne razlike između tih dvaju fakulteta u odnosu na Bogoslovni fakultet, na kojem je uočljivo prevladavala skupina studenata seljačkog porijekla s udjelima do 47 %. U nekim razdobljima udjeli studenata seljačkog porijekla bili su i do četiri puta veći na Bogoslovnom fakultetu nego na Pravnom fakultetu i Filozofskom fakultetu. Ipak, modernizacijski procesi očituju se u tome što je s vremenom došlo do porasta broja studenata seljačkog porijekla i na Pravnom fakultetu – iako nevelik, njihov broj se udvostručio. Komparirajući podatke s Bečkim sveučilištem, uočene su slične tendencije od sredine 19. stoljeća prema

³³ Takvo stanje među studentima s područja Dalmacije može se objasniti zakonskim aktima o reciprocitetu diploma koji su vrijedili sve do kraja Monarhije, uslijed čega je velik broj studenata odlazio nastaviti i završiti studij u nekom od austrijskih sveučilišnih centara, što primjerice nije bio slučaj sa studentima iz Srijemske županije, koja je pripadala ugarskom dijelu Monarhije gdje su se priznavale diplome stečene na Zagrebačkom sveučilištu.

prvoj polovici 20. stoljeća. Razloge takvim brojčanim pokazateljima, osim u onima intimne naravi, valja tražiti i u socijalnim uvjetima vezanim uz svećeničko zvanje u tom razdoblju te uz ekonomske uvjete bogoslova tijekom studiranja.

Analizirajući zasebno studente seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu, utvrdilo se kako su u jezičnom i vjerskom smislu bili gotovo homogena skupina hrvatskoga materinjeg jezika rimokatoličke vjeroispovijesti, uz manje izuzetke, kao što su prisutnost manjeg broja studenata čiji je materinji jezik bio slovenski i rusinski (ukrajinski) te male grkokatoličke grupe studenata. Što se tiče regionalne strukture, studenti seljačkog porijekla na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu u pravilu su dolazili iz županija najbližih Zagrebu, odnosno onih područja koja su bila obuhvaćena Zagrebačkom nadbiskupijom. Manji broj studenata dolazio je iz ostalih hrvatskih i slavonskih županija, iz Dalmacije, slovenskih zemalja i Ugarske. Analizom njihova prethodnog obrazovanja utvrđeno je da je najviše upisanih studenata dolazilo iz zagrebačkih gimnazija te Nadbiskupskog liceja. Tijekom svojeg studija određen broj studenata Bogoslovnog fakulteta primao je i stipendije, i to ponajviše iz Strossmayerove zaklade za »uboge sveučilišne đake« te iz nekih privatnih zaklada, s time da je broj podijeljenih stipendija u cijelom tom razdoblju bio znatno niži nego na drugim dvama fakultetima Sveučilišta. Razloge valja tražiti u tome što su bogoslovi imali osiguran smještaj i hranu te su bili oslobođeni plaćanja *naukovine*. Po pitanju duljine studiranja, kod bogoslova seljačkog porijekla ističe se još jedna specifičnost u odnosu na druge fakultete: najviše studenata studiralo je svih osam semestara, odnosno najviše njih odslušalo je cijelo četverogodište u Zagrebu, više od trećine, dok je na Filozofskom fakultetu i Pravnom fakultetu bila bitno drukčija situacija jer je najveći broj studenata bio upisan po svega nekoliko semestara zbog studentske mobilnosti, koja je u slučaju bogoslova u toj mjeri izostala. Navedene analize nedvojbeno dokazuju da su u istraženom razdoblju prema udjelu studenti seljačkog porijekla na Zagrebačkom sveučilištu prednjačili upravo na Bogoslovnom fakultetu uslijed uvjeta studiranja, visokog postotka populacije seljačkog porijekla u ukupnom udjelu stanovništva te zbog izostanka sraza liberalnog društva i države, što je jamčilo svećenicima značajne društvene, političke, gospodarske i kulturne položaje.

Popis literature

1. Izvori

Akademički propisi za porabu sveučilišnih slušača u Zagrebu, izdao Akademički senat, Zagreb 1910.

Arhiv Katoličkog bogoslovnog fakulteta, Imenici redovitih i izvanrednih slušača 1874.-1918.; Zapisnici Sjednica profesorskog zbora bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.

Arhiv Filozofskog fakulteta, Imenici redovitih i izvanrednih slušača 1874.-1914.

Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet u Zagrebu, fond: Pravni fakultet u Zagrebu, br. 501, serija: Imenici redovitih i izvanrednih slušača 1874.-1918.

2. Ostala literatura

Banach, Andrzej Kazimierz. 1997. *Młodzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61 – 1917/18*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Barac, Fran. 1925. Teološki fakultet. U: *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874 – 1924.: spomenica akademičkoga senata*, 79-95. Zagreb: Ministarstva prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Biočić, Ana. 2018. *Svećenici u politici. Djelovanje katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru 1868.-1871*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Biočić, Ana i Slavko Slišković. 2020. *Profesori Katoličkoga bogoslovnog fakulteta rektori Sveučilišta u Zagrebu*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost.

Bowman, William D. 1999. *Priest and Parish in Vienna, 1780 to 1880*. Boston: Humanities Press.

Cohen, Gary B. 1996. *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848-1918*. Indiana: Purdue University Press.

Cohen, Gary B. 2015. Expansion and the Limits of Inclusion: The Students of the Vienna University, 1860-1914. U: Mitchell G. Ash i Josef Ehmer (ur.), *Universität – Politik – Gesellschaft – Wirtschaft*, 505-528. Vienna: V&R Unipress.

Čoh, Ćiril. 1998. Prisutnost filozofije u Varaždinu od osnutka gimnazije do danas. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu* 10-11: 147-156.

Horvat, Rudolf. 1944. *Povijest Međimurja*. Zagreb: Hrvatski Rodoljub.

Hoško, Emanuel i Mijo Korade. 2003. Školstvo i crkveni redovi. U: Ivan Golub (ur.), *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, 187-203. Zagreb: Školska knjiga.

Hrvatski biografski leksikon (HBL), mrežno izdanje. 1983. – 2025. Korenić, Stjepan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. U: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/korenici-stjepan> (pristupljeno 15. I. 2026.).

Hrvatski biografski leksikon (HBL), mrežno izdanje. 1983. – 2025. Bakšić, Stjepan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. U: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/baksic-stjepan> (pristupljeno 15. I. 2026.).

Ivandija, Antun. 1969. Bogoslovni fakultet u Zagrebu. U: Jaroslav Šidak (ur.), *Spomenica u povodu 300-godišnjice proslave Sveučilišta u Zagrebu II*, 139-142. Zagreb: Izdavački zavod JAZU.

- Karaman, Igor. 2000. *Hrvatska na pragu modernizacije (1750 – 1918.)*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Laszowski, Emilij i Aleksandar pl. Ballogh (ur.). 1925. *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925.: sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. vladara, hercega, banova i biskupa, kao uvodom: sa 9 zasebnih slika, te 421. slikom u tekstu: prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva*. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod.
- Leček, Suzana. 1995. Literatura za seljaštvo i njeno prihvatanje u selima Hrvatske i Slavonije 1870-1900. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 28: 139-140.
- Leček, Suzana. 2003. *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.-1941*. Zagreb: Srednja Europa – Hrvatski institut za povijest. Podružnica povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- Luetić, Tihana. 2006. Socijalna slika studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1874. – 1914.). *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 24: 199-222.
- Luetić, Tihana. 2007. Duljina studiranja, doktorati i državni ispiti studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisanih 1874. – 1914. *Časopis za suvremenu povijest* 39/1: 157-180.
- Luetić, Tihana. 2012. *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874 – 1914). Društveni život, svako-dnevica, kultura i politika*. Zagreb: Srednja Europa.
- Luetić, Tihana. 2022. Studenti iz Dalmacije na Pravnom fakultetu Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu 1874. – 1918. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 64: 211-264.
- Luetić, Tihana. 2024. Studenti iz Srijemske županije na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 1874. do 1918. *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 24/1: 77-142.
- Mostepaniuk, Myroslava s. Teodozija. 2023. *Djelatnost Sestara Reda sv. Bazilija Velikog u Križevačkoj eparhiji od 1915. do 1951. godine*. Zagreb: Licencijatski rad Katolički bogoslovni fakultet Sveučilište u Zagrebu.
- Murray Despalatović, Elinor. 2009. Village Education in Croatia-Slavonia, 1900-1914. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41: 214-215.
- Ostojić, Ivan. 1969. Centralno bogoslovsko sjemenište za Dalmaciju. *Crkva u svijetu* 4/5-6: 387-403.
- Pavić, Matija. 1911. *Biskupijsko sjemenište u Djakovu 1806.-1906*. Đakovo: Tisak biskupijske tiskare.
- Plevnjak, Fran. 1910. *Prilozi za kulturnu povijest hrvatskog svećenstva. Rad svećenstva na školskom-prosvjetnom polju*. Zagreba: Naklada piščeva.
- Razum, Stjepan. 2008. Zagrebačko sjemenište sredinom XVIII. stoljeća. *Tkalčić* 12: 401-466.
- Spomenica o 25. godišnjici postojanja Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*. 1900. Zagreb: Akademski senat.
- Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874 – 1924.: spomenica akademickoga senata*. 1925. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina.
- Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, godina 1874., komad I-XXVI, broj 1-58*. 1875. Zagreb: Tiskara Narodnih Novinah.

- Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju godina 1894., komad XVIII.* 1894. Zagreb: Tiskara Narodnih novinah.
- Škalabrin, Nikola. 2006. Biskupijsko sjemenište u Đakovu – od osnutka do 1918. *Dia-covensia: teološki prilozi* 2/14: 215-257.
- Trogrlić, Stipan. 2007. Dječačko (malo) sjemenište Porečko-pulske biskupije u Kopru. *Časopis za suvremenu povijest* 39/3: 653-685.
- Veselinović, Velimir. 2023. Zaklada jugoslavenskoga sveučilišta u Zagrebu (Sveučilišna zaklada). *Arhivi* 13: 36-37.